

«Бекитем»

К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик
университетинин илимий иштер жана
эл аралык байланыштар боюнча проректору,
филология илимдеринин доктору,
профессор Мурзахмедова Г. М.

26.12.2024-ж.

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин кыргыз
филологиясы факультетинин кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы
кафедрасынын 2024-жылдын 20-декабрда өткөн отурумунун №6
протоколунан

КӨЧҮРМӨ

Бишкек шаары

20.12.2024.

Катышкандар: Б. Ж. Усмамбетов, филология илимдеринин доктору,
доцент, проф. м.а. (10.02.06); Б. Ш. Усубалиев, филология илимдеринин
доктору, профессор (10.02.01); А. Н. Сыдыков, филология илимдеринин
доктору, доцент проф. м.а. (10.02.20); А. Т. Карымшакова, филология
илимдеринин кандидаты, доцент, проф. м.а. (10.02.01); Т. У. Уметалиева,
филология илимдеринин кандидаты, доц. м.а. (10.02.20); Ж. А. Артыкова,
филология илимдеринин кандидаты, доц. м.а. (10.02.20); П. С. Эстебесова,
филология илимдеринин кандидаты, доцент (10.02.20); Г. Э. Садыралиева,
филология илимдеринин кандидаты доц. м.а. (10.02.01); Кайс аль-Хмуд
филология илимдеринин кандидаты, (10.02.20.); М. С. Чинлода филология
илимдеринин кандидаты, (10.02.20); А. А. Турмаханбетова, окутуучу, В.
Абдиева, окутуучу, методист Жумабай кызы Батма.

Күн тартибинде:

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин кыргыз
филологиясы факультетинин кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы
кафедрасынын аспиранты Оторчиева Айсалкын Токтосуновна 10.02.20 —
тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими

адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн **“Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер”** аттуу темада жазылган кандидаттык илимий ишин талкуулоо. Илимий жетекчиси: филология илимдеринин доктору, профессор Б. Ш. Усубалиев.

Отурумдун төрагасы, филология илимдеринин доктору, кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы кафедрасынын башчысы, төрага проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов: Саламатсыздарбы, урматтуу жыйындын мүчөлөрү!! Уруксат берсеңиздер бүгүнкү күндүн күн тартибин айта кетсем. Урматтуу кесиптештер, бүгүн изденүүчү Оторчиева Айсалкын Токтосуновнанын 10.02.20 — тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча жазылган кандидаттык диссертациялык ишине талкуу. Темасы: «Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер», илимий жетекчи жана темасы бекитилген (Окумуштуулар кеңеши 01.06.2010-ж № 10 протоколу, приказ №81, 04.06.2010-ж.). Жетекчиси, филология илимдеринин доктору, профессор, КР Улуттук илимдер академиясынын корреспондент-мүчөсү, Эл аралык Айтматов академиясынын академиги — Бейшенбай Шенкеевич Усубалиев.

Күн тартиби боюнча суроолор барбы? - Суроолор жок. Анда сөз диссертант Оторчиева Айсалкын Токтосуновнага илимий иштин негизги мазмунун айтып берүүгө 15 мүнөт убакыт берилет. Диссертанттын алдыбызга коюлуп жаткан кандидаттык диссертациялык иши боюнча өзүбүздүн көз карашыбызды кенен айтып, талкуулап жыйынтыгын тиешелүү формада беришибиз зарыл. Бул иш боюнча бир айга чукул таанышып чыктык. Ошондуктан, эрежеге ылайык а дегенде, диссертантка сөз берип, суроолор менен толуктап, андан ары ирээти менен талкууга алсак, каршы болбойсуздар деген ойдомун.

Угуучулар:

Оторчиева А.Т., диссертант:

Саламатсыздарбы урматтуу төрага жана Кусейн Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университеттинин «Кыргыз филологиясы» факультетинин «Кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы» кафедрасынын профессордук окутуучулар жамааты! Сиздердин уруксатыңыздар менен, диссертациябыздын негизи мазмунун айтып берейин.

Теманын актуалдуулугу Тил илими азыркы өнүгүү этабында тилдерди салыштырып изилдөөгө кызыгуунун жогорулашы менен мүнөздөлөт. Бул жагдай бир катар себептерге, атап айтканда, элдердин кайсы өлкөдө жашаганына карабастан, алардын социалдык, идеологиялык жана маданий жактан жакындашуусунун, ошондой эле мамлекеттик саясаттын натыйжасында келип чыккан алака, катыштарга байланыштуу болуп саналат. Бул жагынан алганда, фразеологизмдер жаатындагы изилдөөлөрдө аталган тилдик бирдик тигил же бул элдин турмушунун өзгөчөлүгүн, анын маданиятын, каада-салтын жана менталитети чагылдырган өзгөчө кубулуш экендиги белгиленип келет

Изилдөөнүн максаты: кыргыз жана араб тилдериндеги дене мүчөлөрүн билдирген фразеологизмдерди семантика-структуралык жактан салыштырып иликтөө аркылуу бул боюнча эки тилде кандай жалпылыктар менен айырмачылыктар бар экендигин аныктоо.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы: биринчи жолу кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдер структуралык жана семантикалык жактан салыштырылып, бул жаатта эки тилдеги жалпылыктар менен айырмачылыктардын ачылып берилиши; муну менен катар ислам маданиятынын адеп-ахлактык жана психологиялык көрүнүш, кубулуштарынын соматикалык фразеологизмдердин призмасы аркылуу чагылдырылышын аныкталышы менен түшүндүрүлөт.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

- кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдер тематика-семантикалык жактан беш топко бөлүнөт: 1) адамды мүнөздөгөн СФ; 2) адамдын эмоциясы менен психологиялык абалын чагылдырган СФ; 3)

адамдын иш-аракетин сүрөттөгөн СФ; 4) кырдаалды мүнөздөгөн СФ; 5) жагдайды мүнөздөгөн СФ (орун, иш-аракеттеринин образы, чаралары жана даражалары);

- салыштырылып жаткан эки тилдеги СФ семантикасы жана лексикасы боюнча жакындашат, айырма алардын сөз түркүмдүк табиятында болот;

- салыштырылып жаткан эки тилдеги СФ семантикасы жана лексикасы боюнча жакындашат, айырма алардын сөз түркүмдүк табиятында болот;

-салыштырылып жаткан эки тилдеги СФ семантикасы жана лексикасы боюнча жакындашат, айырма алардын сөз түркүмдүк табиятында болот;

-эки тилдеги фразеологизмдердин тутумунда баш-رَأْس, жүрөк-قَلْب, кол-يَد, көз-عَيْن, ооз-فَم, кулак-أُذُن, бут, аяк-رِجْل соматизмдер жигердүү жана жемиштүү колдонулат;

- изилденип жаткан эки тилдеги соматикалык компоненттен турган фразеологизмдерди зооморфтук, мейкиндик, убакыт, дене, өсүмдүк,сандык жана өң-түс коддоруна бөлүүгө болот;

- эки тилдеги соматикалык фразеологизмдердин айрымдары бир-бирине толук, айрымдары жарым-жартылай дал келсе, кээ бирлери таптакыр дал келбейт. Мындай дал келбечүүлүк эки элдин географиялык жашоо шарты, дүйнө тааным, маданий жана үрп-адат, каада-салт өзгөчөлүктөрү менен шартталат;

- ислам маданиятынын эки тилдеги айрым соматикалык фразеологизмдердин жаралышына өз таасирин тийгизген;

- соматикалык фразеологизмдер элдин маданий дүйнө таанымын туюндуруучу каражаттардын бири катары колдонулат;

3-бап «Кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин структуралык мүнөздөмөсү» деп аталып, анда салыштырылып жаткан эки тилдеги эки, үч, төрт компоненттүү соматикалык фразеологизмдер кайсы сөз түркүмдөрү менен айкашып келип колдонулгандыгы мисалдар менен берилип, талдоого алынып отурат.

ضَحِكَ عَلَى ذَوِّهِ [dahika ealaa dhaqnihi] с. с. анын сакалына күлдү, мааниси «бирөөнүн намысына күлүү, шылдыңдоо, алдоо». Ал эми кыргыз тилинде

сакалым өрттөнсүн «бир нерсеге ишендирүү же өзүнүн актыгын, күнөөлүү эместигин билдирип каргануу» маанисинде колдонулат. **Сакалым өрттөнсүн, мен кантип ушуга барайын. Сакал сыйпаганча** «заматта, бир паста, көз ачып – жумганча. Соода сакал сыйпагыча» Аксакал- улгайган жана кызматы жолу улуу адамдарды урматтоо, сыйлоо иретинде колдонулат

«Башын катуу» жашыруунуу изин жашыруу, бир нерсеге аралашпоо, көрүнбөө, андан өзүн алыс кармоо аракетинде болуу.

دَفَنَ رَأْسَهُ فِي الرِّمَالِ [dafana rāsahu fī ar-rimaali] с. с анын башын топуракка көмдү.

1. башты топуракка катуу; 2. страустук политика жүргүзүү, мааниси: фактыларга көңүл бурбоо жана чындыкты туура көрүүнү каалабоо мисалы: *«Чындыктан качып, башын кумга көмүү менен маселе чечилбейт»*. Төө куш бетме бет келген кооптуу кезде качып кетпей, аны тоготпой, карабайт да башын жерге көмөт, ошондо мааниси көрмөксөнгө салуу.

Ак жүрөк эки компоненттен турган 1-түгөйү сын атооч, өң түстү билдирип ак, 2-түгөйү атооч жөндөмөсүндө турган зат атооч «жүрөк», метафоралык жол мен жасалып оозеки жана көркөм кепте «чынчыл, бирөөгө кара санабаган, жамандык ою жок адилет, ак ниет адамга» айтылган туюнтма. *Ак иштеген, ак жүрөк, ачык көңүл шат жүрөт* (Осмонов). *Ким жакшы, ким жаман, ким ак жүрөк, ким алдамчы экенин ал эми гана билди* (К. Баялинов) [КТФС: 33].

أَبْيَضَ الْقَلْبِ [abyaddu –l-qalbi] с. с. «ак жүрөк» 1-түгөйү أَبْيَضَ [abyaddu] ак, الصِّفَةِ [сифа]сын атооч, الْقَلْبِ [el-qalbi] с.с. жүрөк, الاسم [исм]зат атооч. أَكْرَمَنِي اللَّهُ

بِصَدِيقِ أَبْيَضِ الْقَلْبِ [akramany Allahu bisadyq 'abyadi –l-qalbi] Кудай мага жүрөгү таза дос насип кылды. قَضَى حَيَاتَهُ أَبْيَضَ الْقَلْبِ لَمْ يَدْمِلْ جَفَاً أَوْ كَرَّهَا حَتَّى لِلَّذِينَ يَكْرَهُونَهُ

[qadaa hyatahu abyada –l-qalbi lam yahmil hiqdan 'aw karha hatta illadhin ukrhunahu] с.с. «ал өзүнүн жашоосун ак жүрөк менен өткөрдү, таарыныч же жек көрүү же аны жек көргөнөрдү да көтөргөн жок». «таза, жаман ниети жок» маанисин берет.

Эки тилде тең, структурасы окшош сын атооч+зат атоочтон туруп, бирдей маанини билдирип маанилеш болду.

Колу тар 1-түгөйү III жак таандык -ү мүчөсү, атооч жөндөмөсүндө, 2-компонент сын атоочтон туруп, «*колунан оңой менен эч нерсе чыкпаган, катуу, зыкым, сараң*» маанисинде оозеки жана көркөм кепте колдонулуп келет. *Колу тарды март кылып, сандыктан нан алдырган*(Осмонов).

Араб тилинде يَدُهُ نَاشِفَةٌ [yadu-hu nashifa] с.с. колу анын кургак. 1-түгөйү يَدُهُ[yadu-hu] 1-түгөй колу анын зат атооч исм(الاسم)2-түгөйү نَاشِفَةٌ [nashifa] кургак сын атооч, сифа الصفة компоненттерден туруп «ал сараң, зыкым» маанини берет. Жыйынтыгында зат атооч+ сын атоочтон жасалып, кыргыз тилинде «тар», араб тилинде «кургак» сын атоочтору менен, кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин семантикалык жалпылыктары менен айрымачылыктарын, мындай окшоштук бөтөнчөлүктөрүн себеп-өбөлгөлөрүн ачылып берилди;

Башы менен жер казса да», «төбөсү менен кудук казуу» фразеологизмдери өтө оор эмгек кылуу, азап тартуу; бүт мүмкүнчүлүгүн жумшаса да, бардык күчү менен катуу аракеттенсе да, өлүп-тирилип иштесе да. *Ансыз деле эчтемесин аябаган немелер дагы эле аябайт, башы менен жер казса да берет* [КТФС,2001:85].

Ал эми араб тилинде خُفِرَ الْخُفَرُ بِالْيَافُوخِ -[hufira al-hufara bil yafuh] с.с. төбөсү менен чуңкурду казды. الْيَافُوخِ [al yafuh] баштын төбөсү жана жаңы төрөлгөн баланын башынын үстүндөгү баш сөөктөрү жумшак болгон жер. Кылына турган иштин мүмкүнчүлүгүн аракетин жаны төрөлгөн баланын катый элек төбөсү менен образдуу жана экспрессивдүү түрдө чуңкурду жаңы төрөлгөн баланын катый элек баш сөөктөрү же б.а. эмгеги менен казса да бүт мүмкүнчүлүктү колдонуп ишти арткаруу. Баш менен баштын эмгеги аракети образдуу жана экстрессивдүү берип огош бетер көркүнө чыгарган. Катуу күч-аракеттерди кылуу дегенди туюндуруп, маанилик жагынан жалпылыкты түзүшөт.

Жүрөгү муз зат атооч+ зат атоочтон туруп, «мээримсиз, боору жок, кайрымы жок, таш боор» мааниде колдонулуп келет. *Эгерде алдиги супсак,*

жүрөгү муз адам болсо, Данияр азыр минтип ырдай албайт эле (Ч. Айтматов). **Жүрөгү муздоо** зат атооч+ этиштен туруп, «көңүлү калуу, жаман көрүү, жек көрө баштоо, ичи жылыбоо» маанини билдирди. *Жеңелери канча алаксытып, канча жооткотуса да, Батийнанын жүрөгү муздагандан муздады*(Сыдыкбеков).

أَثْلَاجَ صَدْرِهِ / قَلْبُهُ [athlaja sadra-hu/qalbu-hu] с.с. анын жүрөгүн муздаттуу, этиш+зат атооч+ат атоочтоп туруп, «жүрөгү кубануу, тынч жана ыраазы болуу» маанисинде.

4-бапта кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдерге семантка-стилистикалык мүнөздөмө берилет. Тактап айтканда, бул главада эки тилдеги кеңири колдонулган *баш, көз, мурун, ооз, тил, жүрөк, кулак, кол, бут* адамдын дене мүчөлөрү катышкан фразеологиздердин семантикасы жана стилистикалык жактан колдонулуш өзгөчөлүктөрү анализге алынат.

СФ семантикалык классификация сы	Кыргыз тилинде	мааниси	Араб тилинде	мааниси
адамды мүнөздөгөн	«Башы бар»	бир нерсенин жөн жайын жакшы билген , ар нерсени түшүнгөн, түшүнүгү жакшы. «Башы бар чымчык сага карматпас(Осмонал иев)	عَقْلُهُ فِي رَأْسِهِ	[aqlu-hu fi ra'si-hu] с. с. анын акылы анын башында, мааниси «акылы башында».

адамдын эмоциясы жана абалы	Көзү бузулуу	ачуусу келгендей, жактырбагандай кебетеде көз карашы, мүнөзү өзгөрүлө түшүү	يَمْلَأُ الْعَيْنَ	[yamlau aleayna] с. с. көздү толтурат, 2 маанини туюндурат 1-мааниси «канаагатануу жана жетиштүү». Мисалы لَا يَمْلَأُ عَيْنَ ابْنِ آدَمَ إِلَّا التُّرَابُ Адам уулунун көзүн топурактан башка эч нерсе толтурбайт. 2-мааниси «сулуулукту жактырууну билдирет»: أَهْمَا فَتَاهُ جَوِيلَةٌ تَمْلَأُ كَعَيْنِ كَعَيْنِ Көздү толтурган сулуу кыз экен.
	Көзүнөн кан чыгуу	жаны кашаю, каары кайноо, ачуусу келүү.		
адамдын иш аракети	Оозуна келгенди отто	келжиреген орунсуз сөздөрдү сүйлөй берүү, ар кайсынын башын айтып тантыроо	مُضْغَةً فِي الْأَفْوَاهِ [mudghat fi al'afwah]	с.с. ооздо кесек, мааниси «сынга калуу»,
кырдаал мүнөздөмөсү	Тили кычышуу	көбүнчө бирөөлөргө кек ээрдүү, кер какшык сөздөрдү айтуусу, тийишкисүү келүү. Сүйлөгүсү келип араң туруу	أَخَذَ قَلْبُهُ بِالْحِصْنِ	[aħaẓa qalbu-hu bi-l-hidn] с.с. ал анын жүрөгүн кучагына алды, мааниси «кучагы менен тосуп алуу (чын жүрөктөн)
жагдай мүнөздөмөсү (орун, иш-аракеттеринин образы, чаралары жана даражалары)	Жүрөгүнөн кайнап чыккан	бүт мүмкүнчүлүгү, чын ыкласы менен, абдан берилген	قَلْبًا وَقَلْبًا qalban wa qalban] менен! مِنْ صَمِيمِ الْقَلْبِ	с.с. жүрөктөн жана жүрөктөн, мааниси «жаны жана денеси [min samimi-l- qalb] с.с. таза жүрөктөн, мааниси «чын жүрөктөн».

Кыргыз тили	Араб тили
-------------	-----------

	Соматикалык компонент	саны	Соматикалык компонент	саны
1	баш رأس	28	17	45
2	көз عين	35	48	83
3	кол يد	34	24	58
4	бут قدم	11	11	22
5	мурун أنف	17	16	33
6	кулак أذن	13	10	23
7	жүрөк قلب	59	24	83
8	ооз فم	19	10	29
9	тил لسان	17	11	28
	Жалпы	233	171	404

	Кыргыз тилиндеги	мааниси	Араб тилинде	мааниси
Зооморфтук код	жолборс жүрөк, жолборс мандай -б.а. эч нерседен коркпогон , тайманбас, баатыр, эр жүрөк.	эрдиктин персонажы - жолборс: Бул ушундай жолборс жүрөк , муну менен эрегишип болбойт (Каимов).	маймыл قرد	القرد في عين أمه غزال Сулуу эместикти , бирөөнү шылдыңдоодо жана интеллекти төмөн адамдарды араб тилинде
мейкиндик коду	булактын башы,	булактын башталышы, чыккан жери.	فَمُ الذَّهْر [fam-u n- nahr]	дарыянын оозу , мааниси дарыянын бүткөн жери.

«жогору/төмөн	баштан аяк	«толугу менен, баардыгы» башынан аягына чейин мейкиндик катары кабыл алынат	]. مِنْ الرَّأْسِ إِلَى الْقَدَمِ [min a--raas 'i ila -l-qadami.	башынан бутуна чейин мааниси бутунан башына чейин.
жогору :	бой көтөрүү	көтүрүлүү текебердикти да билдирет өзүн башкалардан жогору санап менменсинүү, мыктысынуу, кекирейүү.		
төмөн	жүрөгү түшүү-абдан коркуу, аябай эси чыгып калуу	Коркуу кыргыздар менен арабдардын тилдик аң-сезиминде жүрөктү (төмөн) бутка, согончокко, жерге түшүрүүгө мажбурлайт	]. سَقَطَ قَلْبُهُ بَيْنَ قَدَمَيْهِ [saqata qalbu-hu bayne qadamay-hi] c	с.с.: «анын жүрөгү эки буттарынын арасына түштү», мааниси «жүрөгү таманына түштү»
ичинде /сыртында	Жүрөктөн орун алды –Жүрөгүнөн түтүн чыгуу	сүйүп калуу, же болбосо жүрөктүн ичине. бир нерсенин таасир берүүсү; ичинен сызып, катуу күйүп туруу[КТФС:194].	قَذَفَ الْمَحَبَّةَ فِي قَلْبِهِ: [qaḏafa- l-mahabbata fi qalbi-hi]	с.с.: бирөөнүн жүрөгүнө сүйүү ыргытуу, мааниси: «бирөөнүн жүрөгүнө сүйүү салуу» [APC: 627].
«борбор/ортосунда»	«жүрөктүн ээси»,	Сүйүүнүн ээси	في قَلْبِ الْعَاصِمَةِ [fi qalbi -l-easmati] c.c.:	«жүрөктүн борборунда», мааниси : «борбордун борборунда» [APC:654
	«көз жеткис» Кулак угуп, көз көргүс-абдан алыс, өтө алыс, мурда көрүп билбеген, белгисиз[КТФС:328].	өтө алыс, учу кыйры жок, чектөөгө мүмкүн болбогон, абдан узак, болжолсуз[КТФС:284].	لَا يَرَى أَبْعَدُ أَنْفِهِ [la yaraa 'abead 'anfihi] c.c.:	«ал өзүнүн мурдунан ары көрө албайт», мааниси : «мурдунан ары көрө албайт»[APC: 47].

убакыттын коду	көз ачып–жумганча – «бир заматта, бир паста, арыдан-бери, өтө тез, дароо», көз ачкыча, көз ачымга, көз ирмегенче, [КТФС:282]. Балтыр бешик Балтыр бешик (болжол менен бир сааттык убакыт) өңдүү фразеологизмдерди кошсок болот. Экинчи топко көбүнчө оозеки сүйлөшүү кебинде колдонулуу менен, өзүнө мүнөздүү экспрессивдүү - стилистикалык боектору менен өзгөчөлөнгөн Колдун кириндей (бат эле жок болуп, түгөнүп кала турган, тез жоголуп кетме, түбөлүктү эмес), колдон түшүү (абдан бечара, мусалыдай көрүнүү, өлжүрөгөн көрүнүштө)		]. [fi t'arafati –l- eayni]с.с.: «бир заматта, көз ирмемде» [APC: 473].
----------------	--	--	--

Корутунду:

➤ кыргыз жана араб тилдеринде бир терс сапатты ар кандай сын атооч менен берилгени, мисалы «кол»соматикалык компоненти менен **Колу тар** 1-түгөйү III жак таандык -ү мүчөсү, атооч жөндөмөсүндө, 2-компонент тар кандай? сын атоочтон туруп, «колунаан бои менен эч нерсе чыкпаган, катуу, зыкым, сараң» маанисинде оозеки жана көркөм кепте колдонулуп келет. **Колу тарды март кылып, сандыктан нан алдырган** (Осмонов) [КТФС: 277].;

➤ араб тилинде يَدُهُ نَاشِفَةٌ [yadu-hu nashifa] с.с. колу анын кургак . 1-түгөйү يَدُهُ[yadu-hu] 1- түгөй колу анын зат атооч исм(الإسم)2-түгөйү نَاشِفَةٌ [nashifa] кургак сын атооч, сифа الصفة компоненттерден туруп «ал сараң, зыкым» маанини

берет. Жыйынтыгында зат атооч + сын атоочтон жасалып, кыргыз тилинде «тар», араб тилинде «куртак» сын атоочтору менен, кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин семантикалык жалпылыктары менен айрымачылыктарын, мындай окшоштук бөтөнчөлүктөрүн себеп-өбөлгөлөрүн ачылып берилди;

➤ изилденип жаткан эки тилдеги соматикалык компоненттен турган фразеологизмдерди зооморфтук, мейкиндик, убакыт, дене, өсүмдүк, сандык жана өң-түс коддоруна бөлүнүп ачыкталып берилди.

➤ кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдер тематика-семантикалык жактан беш топко бөлүндү: 1) адамды мүнөздөгөн СФ; 2) адамдын эмоциясы менен психологиялык абалын чагылдырган СФ; 3) адамдын иш-аракетин сүрөттөгөн СФ; 4) кырдаалды мүнөздөгөн СФ; 5) жагдайды мүнөздөгөн СФ(орун, иш-аракеттеринин образы, чаралары жана даражалары).

➤ Эки тилдеги фразеологизмдердин тутумунда баш-رَأْس, жүрөк-قَلْب, кол-يَد, көз-عَيْن, ооз-فَم, кулак-أُذُن, бут, аяк-رِجْل соматизмдер жигердүү жана жемиштүү колдонулат.

➤ Изилденип жаткан эки тилдеги соматикалык компоненттен турган фразеологизмдерди зооморфтук, мейкиндик, убакыт, дене, өсүмдүк, сандык жана өң-түс коддоруна бөлүүгө болот.

➤ Эки тилдеги соматикалык фразеологизмдердин айрымдары бир-бирине толук, айрымдары жарым-жартылай дал келсе, кээ бирлери таптакыр дал келбейт. Мындай дал келбечүүлүк эки элдин географиялык жашоо шарты, дүйнө тааным, маданий жана үрп-адат, каада-салт өзгөчөлүктөрү менен шартталат.

➤ Ислам маданиятынын эки тилдеги айрым соматикалык фразеологизмдердин жаралышына өз таасирин тийгизген.

➤ Соматикалык фразеологизмдер элдин маданий дүйнө таанымын туюндуруучу каражаттардын бири катары колдонулат.

Көңүл бурганыңыздар үчүн чоң ырахмат!

Төрага филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов: Рахмат! Урматтуу кесиптештер, изденүүчүүгө суроолор барбы? Доклад боюнча суроолор берилди:

Филология илимдеринин кандидаты, доцент, проф м.а. А. Т. Карымшакова: 1-суроо: накта араб тилинде канча адабият карадың?

2-араб тилинде фразеологизмдер канчалык деңгээлде изилдениптир?

Оторчиева А.Т., диссертант: Урматтуу, Айша Талгатовна суроолоруңузга чоң ырахмат! 1-суроого лексикология, анын ичинде лексикография, В.Д.Ушаковдун айтымында, «араб классикалык тил илиминин эң маанилүү бөлүмдөрүнүн бири болгон, ага өзгөчө чоң маани берилген». Бул дисциплина араб тилдүү илим дүйнөсүндө олуттуу ийгиликтерге жетишти, атап айтканда, белгилүү англис арабист Дж. Хейвуд белгилегендей: «Сөздүктөрдү түзүүдө жана башка лексикологиялык эмгектерди аткарууда арабдар, кытай тилинен кийинки эле экинчи орунда турган, жана атайын сөздүктөр, Батыш Европада жазыла элек мезгилде бул жаатта артыкчылыгын далилдешкен». Биринчи «Китаб ал-Айн» сөздүгүн түзгөн Басри Халил аль-Фарахиди (718–791) да араб тил илиминин негиздөөчүлөрүнүн бири болуп эсептелет. “Аль-Камус аль-Мухит” (Сөздүк – Океан) лексикограф жана лингвист Абу аль-Тахир Мажид ад-Дин Мухаммед ибн Яькуб ибн Мухаммед ибн Ибрахим аль-Фирибид тарабынан түзүлгөн араб сөздүгү. (1329–1414), көбүнчө Фирузабад катары белгилүү илимпоздордун сөздүктөрүнөн карадык.

2-суроо: Орто кылымдагы араб филологдору фразеологияны өз алдынча лингвистикалык дисциплина катары ажыратпай, тилдин образдуу, туруктуу, эки ача маанидеги бирдиктери деп эсептешип, азыркы тил илиминде чечендик илиминин алкагындагы карап келген. Араб классикалык тил илиминде (фикх ал-луга, илим ал-лисан) фразеологизмдер өз алдынча багыт катары болбогондуктан, фразеологиялык материал «чечендик илими» (риторика) же [علم اللغة] «сөздүк состав жөнүндөгү илимде» (лексикология) берилген.

Филология илимдеринин кандидаты, доц. м.а. Садыралиева Г.Э. :

1-суроо: код деген терминди кандай түшүнөсүз? 2-суроо: фразеологизм менен метафоранын айырмасы кандай?

Оторчиева А. Т., диссертант: Чоң ырахмат суроонузга, Гулшан Эркинтуровна! Код — тил илимине биринчилерден болуп окумуштуу Р. О. Якобсон поэтикалык тексттерди талдоо үчүн киргизген. Бул терминдин кийинки спецификасы «маданий код» деген аталыштагы терминдин пайда болушуна алып келген. Код маданияттын түзүүчү бирдиги болуп саналат.

Метофара кепте бир сөздүн кызматын аткарышы мүмкүн мисалы тамчы, суунун тамчысы ал эми метофаралык жол менен алганда *тамчыдай көп*, ал эми фразеологизм кепте даяр материал болгон туруктуу сөз айкашы, фразеологизмдердин эң негизги жана тилдин башка бирдиктеринен айырмалануучу белгилердин бири-компонентүүлүк жана образдуулук касиетке ээ.

Филология илимдеринин кандидаты доцент Эстебесова П. С. : Кара түстө кыргыз тилинде көп эле мисалдар келтирилген, араб тилинде бир эле фразеологизм менен берилиптир. Кара өңү терс сыпатты эле билдиреби эки тилде тең?

Оторчиева А. Т., диссертант: Чоң ырахмат суроонузга Перизат Садырбековна! Араб тилинде *يَوْمَ تَبْيَضُ وُجُوهُ وَتَسْوَدُ وُجُوهُ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ* [yawm tabyadd wujuh wataswadd wujuh^h fa'amma alladhin aswaddat wujuhuhum][Аль Имран сүрөсү 106- аят] Э. Кулиевдин котормосунда : «кээ бир жүздөр агарып, кээ бирлери карарып турган күнү. Жүздөрү карарып тургандарга» бети караруу күнөөсү көптүгүнөн, кыямат күнү беттери карарат. Бир күнү ибну Сирин деген киши казан көтөрүп келе жатып, бетин булгап алат, кызы ата эмне үчүн бетин кара болуп калган-десе, атасы ошол замат жөрөгү түшүп эс учун жоготуп жыгылып калат. Өзүнө келгенден кийин сураса эмне үчүн жыгылдың десе ушул жогорудагы аятты айтат, б.а. кара түс фразеологизмде көбүнчө терс маанини билдирет.

Филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а төрага Б. Ж. Усмамбетов: Перизат Садырбековна, жоопко канаатандыңызбы?

Эстебесова П. С. : ооба, ырахмат!

Филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а төрага Б. Ж.

Усмамбетов: Чоң ырахмат суроолоруңуздарга! Изилдөөчүдөн жоопторду ала алдык. Жетиштүү эле суроолор берилди окшойт, дагы суроолорнар барбы? Суроолор жок. Анда талкууга өтсөк. Сөздү филология илимдеринин доктору, доцент проф. м.а., Сыдыков Анарбай Намитаевичке берсек:

Филология илимдеринин доктору, доцент, м. а., проф. Сыдыков А. Н.:

Диссертацияны көңүл буруу менен карап чыктым. Диссертация талаптарга толук жооп берет, материалдары түзүлүштөрү жакшы мен жактайм, Баяман кийинки этапка чыгара бериш керек. Коргоого коюлуучу жоболорду кайра иштеп чыгуу керек, 8 пункт коюп турсуң. 4-5 жобо болсо болот. 2-глава – методдорго көңүл бурулган, материалдарын бар экен, бирок тактап коюш керек. 52-б кээ бир фразеологизмдерди кайра карап чыгуу керек мисалы бала бул кашанын ичинде болжол менен 1 сааттык убакыт деп жазып коюп турсун, бул деген убакытты билдирген фразеологизм эмес, тактап коюш керек. убакытты билдирген фразеологизм эмес да. Ал 6 айлык баланы бешиктеги баланы билдирет. Ошол эле 52-бетте фразеологизмдерди классификацияланган, толук эмес, имлмий денгээлде ачылбай калган. Фразеологизмдин өзүнүн классификациялары бар, орус кыргыз булактарында бар илимий денгээлде формулировкалары бар Осмонованын эмгектеринен карап көрсөң. Китептик фразеологизмдер ачылбай калган. Китептик фразеологизм орус тилинен келген калька книжный фразеологизм деп аташат. Анткени бизде 19- 20 кылымга чейин китеп деле жок болчу да, ошон учун калыптанган эмес. Орустар көбүнчө Библиядан же көркөм чыгармалардан алынган фразеологизмдерди книжный фразеологизм китептик деп колдонуп келишет. Мисалы П. Какаевдин «время летит» дегенди Мукай Элебаев «мезгил учат» деп кабыл алган, бул дагы калька. Ч. Айтматовдун «Ак-кемеси» Т. Касымбековдун «Сынган кылыч» дагы калька, Достоевскийдин биз айтып

жүргөн «красота спасет мир» «сулуулук дүйнөнү сактайт» деп жөн эле сөзмө сөз которуп койгонбуз, китептик фразеологизмге ушуга окшогон мисалдарды келтирип, ошонун ичинде өзүнө тиешелуу соматикалык фразеологизмдерди кошуп койсон. Сапарбаевдын эмгегине шилтеме кылган экенсиң менин оюмча, Сапарбаев болобу же башка окумуштуулар болобу азыркы илимдин кандидаты же болбосо докторлук ишин жазып жаткандар өзүлөрүнүн кайчы пикирлерин билдирөөгө милдеттүү, илим деген улам жаңыланып туруш керек. Өз пикиринди билдирип коюш керек.

161-бетте убакытты билдирген фразеологизмдер керекпи же ашыкчабы ушуну карап көрсөңөр, менин оюмча алып салса деле болот, калганы деле жетиштүү.

Бугунку талкууда болсо жалпы диссертациянын көлөмү анын жазылышы стилистикасы сенин ой жүгүртүүң бардыгы ордунда эле экен, айткан кемчиликтерди тактап койсон эле, ишин УАКтын советине жакшы деңгээлде барсын деген эле ой.

Филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а төрага Б. Ж. Усмамбетов: чоң ырахмат Анарбай Нийматович орчундуу мүчүлүштүктөрдү белгилеп кеттиңиз!

Филология илимдеринин кандидаты, доцент, проф. м.а. Карымшакова А. Т. берилет: тектеш эмес тилдерди лингвистикалык жактан атайын илимий иликтөөгө алуу эми гана колго алына баштады десек жаңылышпайбыз. Ошондуктан диссертанттын тандап алган темасына актуалдуулугуна эч күмөн жок. Бир чети фразеологизмдердин орус тил илиинде, түркологияда кыйла терең изилдениши илимге жаңы киришип жаткан изилдөөчү үчүн кыйла эле жеңилдик түзгөнү анык. Ошондуктан А.Т. Оторчиеванын негизги милдети жогорудагы изилденген илимий жана практикалык маалыматтарды тектеш эмес араб тилиндеги маалыматтар менен тыкан салыштырып, алардагы жалпылыктар менен айырмачылыктарга анализ жасап, тактап белгилеп берүү болгон. Бул максат-милдеттерди аткаруу үчүн диссертант илимий ишин төрт бапка бөлүп ачып берүүгө аракет кылган. План ыраттуу, туура түзүлгөн. Тактап

айтканда, 1-бапта соматикалык фразеологизмдердин изилдөө материалдары жана методдор каралган. Биздин пикирибизче, иштеги негизги главалар 3-жана 4-баптар болуп саналат. Анткени салыштырылып жаткан тилдердеги соматикалык фразеологизмдердин ички маңызы, табияты, стилистикалык ж.б. өзгөчөлүктөрү ушул эки главада ачылат. Ошентип, 3-бап «Кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин структуралык мүнөздөмөсү»деп аталып, анда салыштырылып жаткан эки тилдеги эки, үч, төрт компоненттүү соматикалык фразеологизмдер кайсы сөз түркүмдөрү менен айкашып келип колдонулгандыгы мисалдар менен берилип, талдоого алынып отурат. 4-бапта кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдерге семантика-стилистикалык мүнөздөмө берилет. Тактап айтканда, бул главада эки тилдеги кеңири колдонулган баш, көз, мурун, ооз, тил, жүрөк, кулак, кол, бут деген адамдын дене бөлүктөрү катышкан фразеологизмдердин семантикасы жана стилистикалык жактан колдонулуш өзгөчөлүктөрү анализге алынат. Аталган главаларда эки тилге мүнөздүү болгон көптөгөн илимий-теориялык, практикалык мүнөздөгү кызыктуу маалыматтар кезигет. Ал маалыматтар кез-кези менен көркөм чыгармалардан алынган мисалдар менен тастыкталат. Бирок биздин баамыбызда араб тилинен алынган маалыматтар азыраак, аларды дагы таап, иликтеп кошуу зарыл го деп эсептейбиз. Эмгекте салыштырылып жаткан тилдердеги жалпылыктар менен айырмачылыктар ачылып берилгенге кыйла эле аракеттер болгон. Аларды иште берилген мисалдардын талданышынан көрүүгө болот.

Диссертациялык иште жетишилген ийгиликтер менен катар төмөнкүдөй мүчүлүштүктөр кетирилген:

1. коргоого коюлуучу жоболор сан жагынан арбын жана аларды кайра бир карпап , тактап чыгуу керек;
2. главалар боюнча кыскача жыйынтыктарды жана акыркы корутундуну кайра тактап, оңдоп жазып чыгуу зарыл. Себеби иштин жүзүн ошол корутундулар да даана ачат;

3. жыйынтыктап айтканда, диссертант А.Т. Оторчиева жогорудагы аталшган темадагы кандидаттык диссертациясына айтылган сын, пикирлерди эске алып, аларды оңдоп чыккан соң, коргоого сунуштоого толук негиз бар деп эсептейбиз.

Төрага филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов: чоң ырахмат! Андан кийинки сөз ф.и.к., доц. м.а. Т. У. Уметалиева: бул диссертациялык иш лексикологиянын бир багыты болгон соматикалык фразеологизмдердин табиятын, кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин структурасы, семантикасы жана этимологиясын иликтөөгө арналат.

Бүгүнкү күндө тил илиминде тектештирме планда илимий изилдөө жүргүзүү, кыргыз тил илиминде, түркологияда тилчи-окумуштуулардын көңүл борборунда болуп келүүдө. Диссертациялык иште кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдердин семантика-структуралык табияты салыштырма планда алгач иликтөөгө алынган. Бул теманын актуалдуулугун жана жаңылыгын аныктайт. Иштин түзүлүшү алдыга коюлган максат-милдеттерге ылайык төрт баптан, киришүү жана корутунду бөлүмдөрүнөн, падаланган адабияттардын тизмесинен турат.

Киришүү бөлүмүндө теманын актуалдуулугу, максат, милдеттери, практикалык жана теориялык жактан баалуулугу, методикалык негизи, жаңылыгы, коргоого коюлган жоболору, апробация жана диссертациянын түзүлүшү боюнча кыскача малымаатар камтылган.

1-бап «Соматикалык фразеологизмдердин илимий теориялык негиздери» деп аталат. Негизинен, бөлүмдө жалпы тил илиминде анын ичинде орус тил илиминде, түркологияда, кыргыз жана араб тил илимдеринде изилденишине сереп салынып В. В. Винаградов, С. И. Ожегов, А.М. Бабкин, А. И. Иолотков, Ф.О. Вакк, Э.М. Мордкович, В.Г. Гак, С. Кенесбаев, ш. У. Рахматиллаев, А. Исаев, Г. К. Гзатова, В.В. Радлов, Л.А. Новиов, К. Мусаев, Ж. Осмонова, А.П. Назаров,, А. Счаапарбаев, А. О. Кармышаков, В.Д. Ушаков, Е. В. Кухарева, э.

Н. Демешова, Р. Эгембердиев, М. Жаманакоева ж.б. окумуштуулардын фразеологизмдер боюнча теориялык ойлору, изилдөөлөрү тууралуу сөз болот.

Иштин экинчи бабында «Изилдөө материалдары жана методдору» деп аталып бул бапта изилдөөнүн негизин түзгөн материалдар, изилдөөдө колдонулган илимий методдорго токтолгон.

3-бапта «Кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин структуралык мүнөздөмөсү» деп аталып, бир нече параграфка бөлүнгөн. Бул бапта эки компоненттен, төрт компонентке чейинки эки тилдеги соматикалык фразеологизмдерди бөлүп көрсөтөт. Ушул негизги бап, ийине жеткириле иштелген. Диссертациянын текстинде бул жана ушул өңдүү алгылыктуу жактары көп.

IVбап «Кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин семантика-стилистикалык мүнөздөмөсү» деп аталып, бир нече параграфка бөлүнгөн. Бул бапта адамдын дене түзүлүшүнүн. Анын мүчөлөрүнүн (баш, көз, тил, кол ж.б.) компоненттери менен байланышкан соматикалык фразеологизмдер берилген.

Ошентсе да иште орун алган айрым мүчүлүштүктөрдү белгилей кетүү абзел. Алар төмөнкүлөр: диссертанттын ишинде стилдик каталар бар. Орфографиялык пунктуациялык каталарда кездешет, бирок диссертациянын жалпы мазмунуна кедергисин тийгизбейт. Жыйынтыктап айтканда, Оторчиева Айсалкын Токтосуновна 10.02.20 — тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган «Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер» аттуу диссертациялык иши жалпы мазмуну боюнча, негизинен, УАКтын кандидаттык диссертацияларга коюлуучу талаптарына жооп берет. Ошондуктан жогоруда айтылган пикирлерди эске алуу менен аны диссертациялык кеңештин кароосуна сунуш кылууга болот.

Төрага филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов: чоң ырахмат! Кийинки кезек ф.и.к. доц. м.а. Садыралиева Г.Э. берилет.

Филология илимдеринин кандидаты, доц. м.а. Садыралиева Г.Э.:

Ырахмат, төрага! Бул диссертациялык изденүүчү кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдерди төрт бапка бөлүп изилдөөгө алган. Биринчи бапта соматикалык фразеологизмдердин илимий-теориялык негиздери, фразеологизмдердин жалпы тил илиминде, орус тил илиминде, түркологияда, араб тил илиминде жана кыргыз тил илиминде изилденип каралса, экинчи бапта изилдөө материалдары жана методдору берилип, үчүнү бапта кыргыз араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдеринин структуралык мүнөзү, төртүнчү бапта кыргыз-араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин семантика-стилистикалык мүнөздөмөсү талдоого алынган. Аталган баптарда изденүүчү коюлган маселени ар тараптан чечүүгө аракет кылган.

Жогоруда белгиленгендей, араб жана кыргыз тилдери тектеш эмес болгондуктан эки тилде соматикалык фразеологизмдер жалпылыктарга караганда айырмачылыктарга ээ экендигин далилдей алган. Жеке жыйынтык чыгара алган.

Иште жакшы жетишкендиктери менен бирге бир катар мүчүлүштүктөргө жол берилген:

1. эр жүрөк деген соматикалык фразеологизмдердин эки компоненти тең ким деген суроого жооп берилет деп жазылыптыр. Оңдош керек;
2. параграфтын башында коюлган маселе боюнча маалымат берилиши керек. Дароо эле мисалдар менен башталып кетиптир;
3. маданий код, убакыт коду, мейкиндик коду ж.б. берилсе туура болот;

Жыйынтыктап айтканда, Оторчиева Айсалкын Токтосуновнанын «Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер» аттуу диссертациясын оңдоп-түзөтүүлөрдөн кийин коргоого сунуштайм.

Төрага филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов: чоң ырахмат! Кийинки кезек ф.и.к. доц. м.а. Садыралиева Г.Э. берилет.

Филология илимдеринин кандидаты, доц. м.а. Садыралиева Г.Э.: Ырахмат, төрага! Бул диссертациялык изденүүчү кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдерди төрт бапка бөлүп изилдөөгө алган. Биринчи бапта соматикалык фразеологизмдердин илимий-теориялык негиздери, фразеологизмдердин жалпы тил илиминде, орус тил илиминде, түркологияда, араб тил илиминде жана кыргыз тил илиминде изилденип каралса, экинчи бапта изилдөө материалдары жана методдору берилип, үчүнү бапта кыргыз араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдеринин структуралык мүнөзү, төртүнчү бапта кыргыз-араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин семантика-стилистикалык мүнөздөмөсү талдоого алынган. Аталган баптарда изденүүчү коюлган маселени ар тараптан чечүүгө аракет кылган.

Жогоруда белгиленгендей, араб жана кыргыз тилдери тектеш эмес болгондуктан эки тилде соматикалык фразеологизмдер жалпылыктарга караганда айырмачылыктарга ээ экендигин далилдей алган. Жеке жыйынтык чыгара алган.

Иште жакшы жетишкендиктери менен бирге бир катар мүчүлүштүктөргө жол берилген:

1. эр жүрөк деген соматикалык фразеологизмдердин эки компоненти тең ким деген суроого жооп берилет деп жазылыптыр. Оңдош керек;
2. параграфтын башында коюлган маселе боюнча маалымат берилиши керек. Дароо эле мисалдар менен башталып кетиптир;
3. маданий код, убакыт коду, мейкиндик коду ж.б. берилсе туура болот;

Жыйынтыктап айтканда, Оторчиева Айсалкын Токтосуновнанын «Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер» аттуу диссертациясын оңдоп-түзөтүүлөрдөн кийин коргоого сунуштайм.

Төрага филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов: чоң ырахмат Гүлшан Эркинтуровна! Кийинки кезек **ф.и.к. доценти Эстебесова П.С.** берилет.

Филология илимдеринин кандидаты, доцент Эстебесова П.С.: ырахмат урматтуу төрага! Изденүүчү А.Оторчиеванын «Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер» аттуу илимий иши, тандап алган темасы – тил илиминдеги, анын ичинен кыргыз жана араб тил илиминдеги актуалдуу маселелердин бири. Себеби салыштырма планда кыргыз, араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдерди иликтөө иши эки тилдин жалпылык жана айырмачылыктарын аныктап, тактоого мүмкүнчүлүк берет. Мына ушул жагдайдын өзү эле иши ары актуалдуу, ары алгылыктуу экендигин билдирет.

Илимий иш киришүүдөн, төрт баптан, жалпы корутунду жана колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин биринчи (Соматикалык фразеологизмдердин илимий теориялык негиздери), экинчи (Изилдөө материалдары жана методдору) баптарында көп факт-материал чогултулуп, иликтөө далилдүү, орундуу жүргүзүлгөн.

Ал эми иштин үчүнчү (Кыргыз жана ара тилдериндеги соматикалык фразеологизмдердин структуралык мүнөздөмөсү) бөлүмүндө эки, үч жана төрт компоненттүү фразеологизмдер топторго, топтордун ичинен тип, моделдерге (зат атооч+зат атооч, зат атооч+этиш, сын атооч+зат аточ ж.б.) бөлүштүрүлүп, фразеолгизмдердин курамын, түзүлүшүн аныктоо үчүн морфологикалык талдоо жүргүзүлөт. Илимий иштин төртүнчү бабында (Кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдерин семантика-стистикалык мүнөздөмөсү) эки тилдеги соматикалык фразеологизмдер тематикасы боюнча топторго(адамды мнөздөгөн СФ; адамдын эмоциясы менен психологиялык абалын чагылдырган СФ; адамдын иш аракеттерин сүрөттөгөн СФ; кырдаалды мүнөздөгөн СФ; жагдайды мүнөздөгөн СФ)бөлүнүп, лексико-семантикалык анализ жүргүзгөн. Жыйынтыктап айтканда , изденүүчү бул илимий ишин жазууда бир топ эмгек жумшаган. Көп факты материал чогулткан. Иштин киришүүсү, биринчи жана экинчи баптар

максатына жеткен. Бирок иште эске алууга муктаж төмөнкүдөй маселелер кездешет:

1. диссертациянын 3-бабындагы эки компоненттен турган фразеологизмдер бөлүмүнүн стилин кайра карап чыгуу керек;
2. 4-баптагы фразеологизмдердин тематикалык классификациясын иликтөөдө ар бир фразеологизмдин образдуулугун, эмоциялдуугун, стилдик боекчосун кылдаттык менен карап анализ жүргүзсө иштин артыкчылыгы дагы артат;
3. иштеги орфографиялык, пунктуациялык, техникалык оңдоп; шилтемелерди бир форматка салуу керек;

Мындай мүчүлүштүктөр илимий иштин жалпы деңгээлине доо кетирбейт, буларды оңдоп коюу кыйынчылык жаратпайт. Жогоруда көрсөтүлгөн мүчүлүштүктөрдү жойгондон кийин коргоого сунуш кылууга болот.

Төрага филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов, кийинки кезекти ф.и.к.(10.02.20.) араб тилинин адиси Чинлода Мадина Сулеймановнага берсек.

Филология илимдеринин кандидаты Чинлода М.С.: Биз бүгүн диссертант А. Т. Оторчиеванын илимий эмгегин талкуулоо үчүн чогулдук. Изилдөөдө эки тилдеги кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологиялык бирдиктерге салыштырмалуу анализ берилген. Оторчиева Айсалкын жогорку деңгээлде жазылган араб булактары менен иштеген. Мисалы, эмгекте Куран аяттары бар. Куран менен араб тилин өтө жогорку деңгээлде билгендерден башка эч ким иштей албайт. Ошондуктан бул эмгекти коргоого сунуштоого болот деп эсептейм.

Төрага филология илимдеринин доктору, доцент, проф. м.а. Б. Ж. Усмамбетов: 1. киришүүнү кыскартуу керек; 2. 2-жободо семантикалык топту берүүнүн кажети жок. 3. 4- жободо «кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык компоненттин катышы жыштыгы болжол менен бирдей» деген, болжол менен дебей конкреттүү берүү керек; 4. 7-9 жобо болуп эсептелинбейт. 5. Диссертациядагы жоболорду карап, тактап болгон соң 4 жобо гана жетиштүү; 5. Техникалык мүчүлүштүктөр өтө көп, шилтемени тартипке салуу

керек, менин оюмча, фамилия менен кылган жакшы.6. Фразеолгизм менен соматиканын изилденишин бир эле карап койсон болот. 7. 4-баптын корутундусун кайрадан карап толуктоолорду киргизип, алынган жыйынтыктарды толук берүү керек.

8. араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер аз каралган. Айрым араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдерге анализ жүргүзүлбөй калган.

Кесиптештериме кошулам, жогоруда көрсөтүлгөн мүчүлүштүктөрдү жойгондон кийин, бүткөн иш катары коргоого сунуштоого негиз бар деп эсептейбиз. Азыр сөздү изденүүчүнүн илимий жетекчиси урматтуу Бейшенбай Шенкеевичке берсек:

Филология илимдеринин доктору, профессор Б. Ш. Усубалиев:

Барыңыздарга чон ырахмат аябай жакшы окуптурсунар! Фразеологизм — бул азыркыга чейин чечиле элек, мисалы кээ бир фразеологизмдер образдуулук бар эмоция жок же тескерисинче болуп калат. Негизинен образдуулук жана эмоцияны чагылдырган таза фразеологизмдер: «битин сыгып канын жалаган». Араб тилин окугандар, араб тилине көңүл буруп эле кыргыз тилинин стилистикалык жагынан аксап калат экен. Жобо чындыгында, Айсалкында эмес бардыгында эле жободон мүчүлүштүктөр кетет. Жобо бул тезис изилдөө процессинде аргументтелүүчү нерсе. Ар бир жобо башынан аягына чейин тике же кыйыр түрүндө далилдениш керек. Жобону бир карап турсаң милдеттерге да жыйынтыктарга да окшош. Барыңыздарга терең ыраазычылык билдирем!! Кафедраңарда илимий жетишкендиктер көп болсун, дайыма өнүгүүнүн изденүүнүн жолунда болууга тилектешмин!

Отурумдун төрагасы филология илимдеринин доктору проф. м.а.

Б. Ж. Усмамбетов: Эгерде башка сын-пикирлер жок болсо, анда диссертация боюнча токтоом кабыл алууга сунуш кылам. Изденүүчү Оторчиева Айсалкын Токтосуновна 10.02.20 — тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн “Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер” аттуу

темадагы диссертациясынын талкуусунда бир эле сунуш келип түштү.
Макул – 9, каршы – жок, калыс – жок.

Кафедранын отурумунун КОРУТУНДУСУ:

Диссертациялык изилдөөнүн жыйынтыгында төмөнкүдөй корутунду ой-пикирлерди айтууга болот:

1. Изилдөөнүн темасы Илимий иш К. Карасаев атындагы БМУнун кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы кафедрасынын тематикалык планына туура келет.

2. Теманын актуалдуулугун шарттаган факторлорго: 1) кыргыз жана араб тилдеринин фразеологизмдери буга чейин илимий жактан изилдөөгө алынганбагандыгы; 2) кыргыз жана араб фразеологизмдерине структуралык, семантикалык анализ алгач ирет жасалгандыгы; 3) кыргыз тилинде, ошону менен бирге араб тилинде фразеологизмдердин которулушу тууралуу атайын илимий эмгек жоктугу 4) араб тил илиминде фразеологизмдерди изилдөө иштеринин өнүгүү этаптары, табияты, өзгөчөлүктөрү, кыргыз жана араб фразеологизмдерине тиешелүү болгон маселелер иликтенбегендиги жана салыштырылбагандыгы сыяктуу жүйөө-себептер түзөт.

3. Автордун диссертациялык илим-изилдөөнүн жыйынтыгына айкын катышуусу. Изилдөөнүн натыйжалары, бүтүмдөрү лингвопоэтика, салыштырма типология, лексикология, стилистика, котормо менен алектенген адистер үчүн керек болот. Илимий иштеги фактылык материалдар менен теориялык жоболорду ЖОЖдордо араб тилдеринин салыштырма грамматикасы, лексикология, фразеология, стилистика ж.б. ушул өндүү предметтерди окутууда кеңири пайдаланууга болот. Муну менен катар эки тилдин салыштырма-тектештirme лексикологиясын иштеп чыгууга жана котормо, түшүндүрмө, фразеологиялык сөздүктөрдү түзүүгө көмөк көрсөтө алат деген ойдобуз, ошондой эле тектеш эмес тилдердин типологиясы, салыштырма лексикология, стилистика жана грамматика курстарын окутуучулар жана үйрөнүүчүлөр үчүн керек болот.

Изилдөөчүнүн диссертациялык изилдөөдөн чыгарган тыянактары илимий теориялык жактан ишенимдүү.

4. Диссертациялык иштин жаңылыктары:

1) араб тилинин фразеологиясына жана анын ичинен соматикалык фразеологизмдердин изилдениш абалына алгачкы ирет илимий сереп салынгандыгында; 2) кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер алгач ирет салыштырылып иликтөөгө алынгандыгында; 3) эки тилдеги соматикалык фразеологизмдердин структуралык, семантикалык топторго бөлүнүп, алардын колдонулуш чөйрөсү, активдүүлүгү, стилдик табияты позициясынан териштирилгендигинде; 4) лингвостатистикалык илик жүргүзүлүп, илимий тыянактар чыгарылгандыгында жатат.

Жүргүзүлгөн изилдөө ишинин ишенимдүүлүгү. Диссертант тарабынан коюлган жоболорду практикада колдонуу мүмкүнчүлүктөрү тастыктайт. Диссертациялык иштин негизинде апробацияланган практикалык аракеттери, ишти талкуулоо учурунда илимпоздордун эмгекке карата берилген баалары бул проблеманын негизинде жүргүзүлгөн изилдөө ишинин ишенимдүүлүгүн ырастайт.

5. Натыйжалардын илимий жана практикалык мааниси жана анда алынган жыйынтыктарды пайдалануу боюнча сунуштар.

Изилдөөнүн натыйжалары котормо менен алектенген адистер үчүн, араб тилинин грамматикасын, стилистикасын окутуучулар жана үйрөнүүчүлөр үчүн керек болот, араб тилинин стилистикасы боюнча сабактардын мазмунуна олуттуу салым кошот. Иштеги айрым фактылар, ойлор, байкоолор лингвопоэтика, стилистика, семантика сыяктуу лингвистиканын башка тармактарын иликтөөдө, үйрөнүүдө, өтүүдө пайдаланылат деп ишенебиз.

Бул табылгалар теориялык жана практикалык мааниге ээ болуу менен бирге аталган жагдайлар изилдөөнүн илимий жана практикалык маанисин айгинелейт.

6. Диссертациянын жыйынтыктарынын басылмаларда

чагылдырылышы. Изилдөөнүн жүрүшүндө “Кыргыз жана араб тилдериндеги соматикалык фразеологизмдер” аттуу эмгек илимий негизде аныкталды. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларын толук чагылдырган КР УАК тарабынан диссертациялардын материалдарын жарыялоо үчүн сунушталган илимий басылмаларда 9 илимий макала, анын ичинен импакт-фактору 0,1ден кем эмес журналдарда 5 илимий макала жарыяланган.

7. Диссертациянын мазмунунун коргоого сунушталган адистикке ылайык келиши. Оторчиева Айсалкын Токтосуновна “Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер” аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясы диссертациялык кеңештин адистигине ылайык келет.

8. К. Карасаев атындагы БМУнун кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы кафедрасынын аспиранты А. Т. Оторчиеванын 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги жагынан сунушталган “Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер” аттуу темадагы диссертациялык иши боюнча кафедранын жыйынын отуруму төмөндөгүдөй

ТОКТОМ кылат:

1. Оторчиева Айсалкын “Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер” аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган изилдөөсү диссертант тарабынан толук аткарылып бүткөн иш деп эсептелисин.

2. Оторчиева Айсалкын “Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык фразеологизмдер” аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган

диссертациясы айтылган сын-пикирлерди эске алуу менен коргоого сунушталсын.

3. Изденүүчү Оторчиева Айсалкын Токтосуновнанын 10.02.20 —
тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими
адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты илимий даражасын
изденип алуу үчүн жазылган “Кыргыз жана араб тилиндеги соматикалык
фразеологизмдер” аттуу темада диссертациясынын атайын дисциплина
боюнча кандидаттык экзаменинин кошумча программасы бекитилсин.

Отурумдун төрагасы,
филология илимдеринин
доктору, проф.м.а.

Отурумдун катчысы

Б. Ж. Усмамбетов

Жумабай кызы Батма

КОТУМ ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ
КАДРЛАР БӨЛҮМҮНҮН БАШЧЫСЫ
ЗАВЕДУЮЩИЙ ОТДЕЛА КАДРОВ
20 12 20 24 ж.